

PROBLEMS OF NATIONAL PUBLIC AND PRIVATE LAW

Юрій Юркевич, к. ю. н.

Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

ГРОМАДСЬКІ ОБ'ЄДНАННЯ ЯК УЧАСНИКИ ЦИВІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Yurij Yurkevych, *PhD in Law*

Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

COMMUNITY ASSOCIATIONS AS PARTICIPANTS OF CIVIL RELATIONS

Community associations has a special significance among participants of civil relations. Community associations are the kind of non-business, non-commercial organizations. After adoption of the Civil and Economic Codes of Ukraine and special law of Ukraine "On community associations", legal status of community associations in society has undergone significant changes. The purpose of this article has been to carry out scientific analysis of theoretical issues of community associations as participants of civil relations, and also to identify practical problems with enforcement and to make the proposals for improving legal regulation of these relations. On the basis of analysis of current normative acts and their application the general theoretical characteristic of community associations' status under the legislation of Ukraine has been made. According to the survey the own opinion in improving the current legislation of Ukraine in this sphere has been expressed.

Key words: community associations, community organizations, legal entity, civil relations, non-commercial organizations.

Питанням правового регулювання створення, діяльності та припинення громадських об'єднань присвятили свої праці такі вчені як В.М. Коссак, М.В. Менджул, А.М. Пономарьов, К.В. Шаперенков та багато інших. Не зважаючи на це, дослідження цієї проблематики в умовах реформування вітчизняного законодавства досі залишається актуальним.

Метою даної наукової статті є здійснення теоретичного аналізу проблематики громадських об'єднань як учасників цивільних відносин, виявлення практичних проблем при правозастосуванні та вироблення пропозицій щодо удосконалення правового регулювання зазначених відносин.

Виклад основного матеріалу. Згідно з ст. 1 Закону України «Про громадські об'єднання» № 4572 від 22.03.2012¹, громадське об'єднання - це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів.

У юридичній літературі, з метою усунення доктринальної і легальної термінологічної невизначеності пропонується наступне співвідношення понять «громадське об'єднання» і «громадська організація». Під громадськими об'єднаннями, зазначається, слід розуміти всі форми громадської активності громадян, яка може бути реалізована, зокрема, шляхом створення громадської організації і даний термін необхідно використовувати в конституційно-правовому значенні. Своєю чергою, у цивільному праві (в доктрині і законодавстві) пропонується вживати тільки термін «громадська організація»².

Водночас, згідно з чинним законодавством України, громадське об'єднання за організаційно-правовою формою утворюється як громадська організація або громадська спілка. Громадська організація - це громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні

¹ Закон про громадські об'єднання 2012 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної ради України. <<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4572-17/conv>> (2016, березень, 09).

² Пономарев, А.М. (2004). *Общественные организации: понятие и особенности учреждения: гражданско-правовой аспект*: автореф. дисс... на соиск. уч. степ. канд. юрид. наук. Белгород, 8-9.

особи, а громадська спілка - це громадське об'єднання, засновниками якого є юридичні особи приватного права, а членами (учасниками) можуть бути юридичні особи приватного права та фізичні особи. При цьому, слід наголосити на тому, що громадське об'єднання може здійснювати діяльність зі статусом юридичної особи або без такого статусу; громадське об'єднання зі статусом юридичної особи є непідприємницьким товариством, основною метою якого не є одержання прибутку.

Згідно з ст. 85 Цивільного кодексу України, непідприємницькими товариствами є товариства, які не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками. Особливості правового статусу окремих видів непідприємницьких товариств встановлюються законом.

Непідприємницькі товариства можуть поряд зі своєю основною діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність, якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню.

Засновниками громадської організації можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, які досягли 18 років, а молодіжної та дитячої громадської організації - 14 років. Засновниками громадської спілки можуть бути юридичні особи приватного права, у тому числі громадські об'єднання зі статусом юридичної особи.

Засновниками громадської спілки не можуть бути політичні партії, а також юридичні особи, щодо яких прийнято рішення щодо їх припинення або які перебувають у процесі припинення. Кількість засновників громадського об'єднання не може бути меншою, ніж дві особи.

Варто також зазначити, що:

- засновниками громадської спілки не можуть бути юридичні особи приватного права, єдиним засновником яких є одна і та сама особа;

- засновником громадської спілки не може бути юридична особа приватного права, якщо засновник (власник істотної участі) цієї юридичної особи внесений до переліку осіб, пов'язаних зі здійсненням терористичної діяльності, або щодо яких застосовано міжнародні санкції;

- засновником громадської організації не може бути особа, яку визнано судом недієздатною.

Громадське об'єднання, яке має намір здійснювати діяльність із статусом юридичної особи або без такого статусу, підлягає державній реєстрації в порядку, визначеному Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань», протягом 60 днів з дня проведення установчих зборів. У разі неподання (не надсилання) документів для реєстрації громадського об'єднання протягом 60 днів з дня утворення таке громадське об'єднання не вважається утвореним.

При цьому, слід вказати, що у зарубіжній юридичній літературі виділяють наступні переваги та недоліки інкорпорації – (а) переваги: постійне наступництво компанії не зважаючи на звільнення, банкрутство, психічну хворобу чи смерть учасників; відповідальність учасників за боргами компанії обмежується розміром їх внесків; договірна відповідальність компанії за всіма контрактами, укладеними від її імені; власність на майно, внесених у компанію не залежить від зміни складу учасників; компанія може отримувати фінанси шляхом одержання так званого «безперервного підзаряду»; (б) недоліки: публічна перевірка рахунків; адміністративні витрати; обов'язковий щорічний аудит¹.

М.В. Менджул визначає наступну систему ознак, характерних для громадських організацій як суб'єктів цивільного права, зокрема:

1) ознаки, властиві громадським організаціям як юридичним особам (організаційна єдність, державна реєстрація та цивільна правосуб'єктність, проявами якої є майнова відокремленість, виступ у цивільних відносинах від свого імені, самостійна майнова відповідальність та здатність бути позивачем (відповідачем) у суді);

2) ознаки, притаманні громадським організаціям як непідприємницьким товариствам (спеціальна правоздатність, непідприємницький характер діяльності та неприбутковість);

3) конститутивні ознаки, що розкривають сутність громадських організацій (мета їх створення та діяльності, членський характер громадських організацій)².

Своєю чергою, К.В. Шаперенков вказує, що законодавством України надане право створювати

¹ Keenan, D. (1987). *Smith&Keenan's Law for Business. Seventh edition.* Pitman Publishing, 18-19.

² Менджул, М.В. (2011). *Громадські організації як суб'єкти цивільного права:* автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 4.

організації, які не мають статусу юридичної особи, зокрема, релігійні організації, громадські організації; профспілкові організації. Такі організації повинні діяти на підставі договору простого товариства, оскільки існує потреба у створенні спільного майна членів таких організацій.¹

З метою підтвердження важливості наявності чи відсутності статусу юридичної особи за громадськими організаціями, вважаємо за необхідне навести наступний приклад із судової практики. Так, у провадженні Бродівського районного суду Львівської області перебувала справа за позовом Прокурора в інтересах соціально незахищених громадян Ч., Л., Ш. до Язлівчицької сільської ради Бродівського району Львівської області, третя особа Бродівська районна державна адміністрація про визнання недійсним договору про передачу майна для погашення кредиторської заборгованості від 3.01.2001 та громадян Ч., Л., І., Г., Ш. до ТзОВ «СХП «Броди», Язлівчицької сільської ради Бродівського району Львівської області, третя особа – Об'єднання співвласників ЦМК КСП «Броди» про визнання житлового будинку об'єктом державного житлового фонду, зобов'язання вчинити дії.

Рішенням Бродівського районного суду Львівської області від 5 серпня 2014 року позов задоволено частково – визнано протиправною відмову ТзОВ «СХП «Броди» щодо передачі у комунальну власність спірного житлового будинку та зобов'язано ТзОВ «СХП Броди» передати цей будинок з усіма належними до нього господарськими та надвірними спорудами із свого балансу у комунальну власність на баланс Язлівчицької сільської ради Бродівського району Львівської області; зобов'язано Язлівчицьку сільську раду Бродівського району Львівської області прийняти на свій баланс спірний житловий будинок. В решті позовних вимог відмовлено. Ухвалою Апеляційного суду Львівської області від 25 листопада 2014 року Рішення Бродівського районного суду Львівської області від 5 серпня 2014 року залишено без змін.

При цьому, в касаційній скарзі на вищезгадані судові рішення зазначалося, що як вбачається з п.п. 2.1, 2.2, 2.3 Статуту ОС ЦМК КСП «Броди», об'єднання є добровільним громадським формуванням, створеним власниками цілісного майнового комплексу «Броди» (пайовиками) без створення юридичної особи з метою задоволення та захисту законних та економічних інтересів пайовиків КСП «Броди», а саме майна (майнового комплексу) КСП «Броди», яке члени спілки отримали у спільну часткову власність у зв'язку з припиненням діяльності КСП «Броди». Тобто, ОС ЦМК КСП «Броди» не володіє цивільною процесуальною правоздатністю і не могло бути як стороною (на що вже вказував Вищий спеціалізований суд з розгляду цивільних і кримінальних справ при вирішенні даної справи в Ухвалі від 3 липня 2013 року²), так і третьою особою по справі. При цьому, Апеляційний суд Львівської області лише вказав, що судом першої інстанції вирішено питання про заміну неналежного відповідача, а залучення ОС ЦМК КСП «Броди» в якості третьої особи не відповідає нормам Цивільного процесуального кодексу України. Як наслідок, відбулося порушення норм процесуального права, яке призвело до неправильного вирішення судами справи по суті, адже члени спілки отримали відповідне майно у спільну часткову власність у зв'язку з припиненням діяльності КСП «Броди» і саме вони, як співвласники, мали бути учасниками процесу, чи хоча б Голова Спілки, як особа, що діяла від її імені.

Ухвалою Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 25.02.2015 року, касаційну скаргу задоволено частково та вказано, що відповідно до ст. 28 Цивільного процесуального кодексу України³ здатність мати цивільні процесуальні права та обов'язки сторони, третьої особи, заявника, заінтересованої особи (цивільна процесуальна правоздатність) мають усі фізичні і юридичні особи. Згідно з ч. 1 ст. 29 Цивільного процесуального кодексу України здатність особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді (цивільна процесуальна дієздатність) мають фізичні особи, які досягли повноліття, а також юридичні особи. У ст. 80 Цивільного кодексу України⁴ зазначено, що юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку. Юридична особа

¹ Шаперенков К.В. (2009). *Цивільно-правове регулювання договору простого товариства: автореф. дис... канд. юрид. наук*. Київ, 6.

² *Справа № 6-9547св13* (Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 3 липня 2013 року) <<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32254467>> (2016, березень, 9).

³ *Цивільний процесуальний кодекс України 2004* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної ради України*. <<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>> (2016, березень, 09).

⁴ *Цивільний кодекс України 2003* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної ради України*. <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>> (2016, березень, 09).

наділяється цивільною правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем і відповідачем у суді¹.

Отже, виходячи із чинного законодавства України, навіть частково задовольняючи відповідні позовні вимоги суди першої та апеляційної інстанції встановили наявність прав, обов'язків чи інтересів у судовому рішенні організації, яка не має статусу юридичної особи та не може визнаватися як Відповідачем, так і Третьою особою відповідно до вимог ст. 28 ЦПК України. При цьому, не залучивши до справи співвласників спірного майна (чи їх представника), що передали його ТзОВ «СХП «Броди», було прямо порушено їх права, інтереси та гарантію справедливого судового розгляду (згідно з ст. 7 Закону України «Про колективне сільськогосподарське підприємство» майно у підприємстві належить на праві спільної часткової власності його членам²).

До цього варто додати, що, виходячи зі змісту ст.ст. 1, 21 Господарського процесуального кодексу України, сторони в господарському процесі виступають підприємства, установи, організації, інші юридичні особи (у тому числі іноземні), громадяни, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і в установленому порядку набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності. У випадках, передбачених законодавчими актами України, до господарського суду мають право також звертатися державні та інші органи, фізичні особи, що не є суб'єктами підприємницької діяльності³.

Відповідно до ст. 48 Кодексу адміністративного судочинства України, здатність мати процесуальні права та обов'язки в адміністративному судочинстві (адміністративна процесуальна правоздатність) визнається за громадянами України, іноземцями, особами без громадянства, органами державної влади, іншими державними органами, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, їхніми посадовими і службовими особами, підприємствами, установами, організаціями (юридичними особами)⁴.

Не зважаючи на це, згідно з ст. 3 Закону України «Про режим іноземного інвестування», іноземні інвестиції можуть здійснюватися в інших формах, які не заборонені законами України, в тому числі без створення юридичної особи на підставі договорів із суб'єктами господарської діяльності України⁵. Також, ст. 3 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» передбачає, що суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в Україні є, зокрема, об'єднання фізичних, юридичних, фізичних і юридичних осіб, які не є юридичними особами згідно з законами України, але які мають постійне місцезнаходження на території України і яким цивільно-правовими законами України не заборонено здійснювати господарську діяльність та структурні одиниці іноземних суб'єктів господарської діяльності, які не є юридичними особами згідно з законами України (філії, відділення, тощо), але мають постійне місцезнаходження на території України⁶.

Тобто, звідси випливає, що законодавець не дає відповіді на питання яким чином реалізувати свої процесуальні права різного роду об'єднанням фізичних та/чи юридичних осіб, які не мають статусу юридичної особи.

Необхідно звернути увагу, що ст. 21 Закону України «Про громадські об'єднання» визначає їх права в залежності саме від наявності статусу юридичної особи.

Так, для здійснення своєї мети (цілей) громадське об'єднання має право:

- 1) вільно поширювати інформацію про свою діяльність, пропагувати свою мету (цілі);
- 2) звертатися у порядку, визначеному законом, до органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб з пропозиціями (зауваженнями), заявами (клопотаннями), скаргами;
- 3) одержувати у порядку, визначеному законом, публічну інформацію, що знаходиться у

¹ *Справа № 6-47281св14* (Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 25.02.2015). <<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42949029>> (2016, березень, 09).

² *Закон про колективне сільськогосподарське підприємство 1992* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної ради України*. <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2114-12/card6#Public>> (2016, березень, 09).

³ *Господарський процесуальний кодекс України 1991* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної ради України*. <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1798-12/conv>> (2016, березень, 09).

⁴ *Кодекс адміністративного судочинства України 2005* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної ради України*. <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/conv>> (2016, березень, 09).

⁵ *Закон про режим іноземного інвестування 1996* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної ради України*. <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80/card6#Public>> (2016, березень, 09).

⁶ *Закон про зовнішньоекономічну діяльність 1991* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної ради України*. <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/959-12/conv>> (2016, березень, 09).

володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації;

4) брати участь у порядку, визначеному законодавством, у розробленні проектів нормативно-правових актів, що видаються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування і стосуються сфери діяльності громадського об'єднання та важливих питань державного і суспільного життя;

5) проводити мирні зібрання;

6) здійснювати інші права, не заборонені законом.

Окрім цього, громадське об'єднання зі статусом юридичної особи також має право:

1) бути учасником цивільно-правових відносин, набувати майнові і немайнові права відповідно до законодавства;

2) здійснювати відповідно до закону підприємницьку діяльність безпосередньо, якщо це передбачено статутом громадського об'єднання, або через створені в порядку, передбаченому законом, юридичні особи (товариства, підприємства), якщо така діяльність відповідає меті (цілям) громадського об'єднання та сприяє її досягненню. Відомості про здійснення підприємницької діяльності громадським об'єднанням включаються до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань;

3) засновувати з метою досягнення своєї статутної мети (цілей) засоби масової інформації;

4) брати участь у здійсненні державної регуляторної політики відповідно до Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності»;

5) брати участь у порядку, визначеному законодавством, у роботі консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, що утворюються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування для проведення консультацій з громадськими об'єднаннями та підготовки рекомендацій з питань, що стосуються сфери їхньої діяльності.

У наукових джерелах вказується, що для громадських організацій характерні як загальні межі здійснення права власності (додержуватися моральних засад суспільства; не використовувати право власності на шкоду правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства; не погіршувати екологічну ситуацію та природні якості землі), так і додаткові (спеціальні) обмеження здійснення права власності (володіти, користуватися та розпоряджатися майном відповідно до статутних цілей; не використовувати майно виключно з метою отримання прибутку; при розпорядженні своїм майном не розподіляти його між членами)¹.

Громадське об'єднання зі статусом юридичної особи, створена ним юридична особа (товариство, підприємство) може бути виконавцем державного замовлення відповідно до закону.

Водночас, якщо у випадку з громадськими об'єднаннями зі статусом юридичної особи все зрозуміло, то як, для прикладу, звернувшись у порядку, визначеному законом, до органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб з пропозиціями (зауваженнями), заявами (клопотаннями) чи скаргами і не одержавши очікуваного результату, громадське об'єднання без статусу юридичної особи зможе захистити свої права та інтереси в гарантованому Конституцією України судовому порядку. І ця проблема, як видається, сягає глибших коренів, адже з огляду на зміст окремих законодавчих актів, зокрема, Закону України «Про режим іноземного інвестування» та Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», учасниками цивільного та господарського обороту можуть також виступати об'єднання фізичних, юридичних, фізичних і юридичних осіб, які не є юридичними особами згідно з законами України, але які мають постійне місцезнаходження на території України і яким цивільно-правовими законами України не заборонено здійснювати господарську діяльність.

Висновок. Враховуючи вищевикладене, конкретизуючи деякі питання, вважаємо за можливе зробити висновок про доцільність доповнення Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України нормами, які б наділяли процесуальною правосуб'єктністю об'єднання фізичних, юридичних, фізичних і юридичних осіб, які не є юридичними особами згідно з законами України, але які мають постійне місцезнаходження на території України і яким законами України не заборонено здійснювати діяльність на її території, в тому числі і громадські об'єднання.

¹ Менджул, М.В. (2011). *Громадські організації як суб'єкти цивільного права*: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 4.

References

1. *Hospodarskyi protsesualnyi kodeks Ukrainy 1991* (Verkhovna Rada Ukrainy). *Ofitsiyni sait Verkhovnoi rady Ukrainy*. <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1798-12/conv>> (2016, berezen, 09).
2. Keenan, D. (1987). *Smith&Keenan's Law for Business. Seventh edition*. Pitman Publishing.
3. *Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy 2005* (Verkhovna Rada Ukrainy). *Ofitsiyni sait Verkhovnoi rady Ukrainy*. <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/conv>> (2016, berezen, 09).
4. Mendzhul, M.V. (2011). *Hromadski orhanizatsii yak subiekty tsyvilnoho prava: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk*. Kyiv.
5. Ponamarev, A.M. (2004). *Obshchestvennye orhanyzatsyy: poniatye i osobennosty uchrezhdeniya: hrazhdansko-pravovoi aspekt: avtoref. dyss... na soysk. uch. step. kand. yuryd. nauk*. Belhorod.
6. Shaperenkov, K.V. (2009). *Tsyvilno-pravove rehulivannia dohovoru prostoho tovarystva: avtoref. dys... kand. yuryd. nauk*. Kyiv.
7. *Sprava № 6-47281sv14* (Ukhvala Vyschoho spetsializovanoho sudu Ukrainy z rozghliadu tsyvilnykh i kryminalnykh sprav vid 25.02.2015). <<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42949029>> (2016, berezen, 09).
8. *Sprava № 6-9547sv13* (Ukhvala Vyschoho spetsializovanoho sudu Ukrainy z rozghliadu tsyvilnykh i kryminalnykh sprav vid 3 lypnia 2013 roku). <<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32254467>> (2016, berezen, 09).
9. *Tsyvilnyi kodeks Ukrainy 2003* (Verkhovna Rada Ukrainy). *Ofitsiyni sait Verkhovnoi rady Ukrainy*. <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>> (2016, berezen, 09).
10. *Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy 2004* (Verkhovna Rada Ukrainy). *Ofitsiyni sait Verkhovnoi rady Ukrainy*. <<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>> (2016, berezen, 09).
11. *Zakon pro hromadski ob'iednannia 2012* (Verkhovna Rada Ukrainy). *Ofitsiyni sait Verkhovnoi rady Ukrainy*. <<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4572-17/conv>> (2016, berezen, 09).
12. *Zakon pro kolektyvne silskohospodarske pidpriumstvo 1992* (Verkhovna Rada Ukrainy). *Ofitsiyni sait Verkhovnoi rady Ukrainy*. <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2114-12/card6#Public>> (2016, berezen, 09).
13. *Zakon pro rezhym inozemnoho investuvannia 1996* (Verkhovna Rada Ukrainy). *Ofitsiyni sait Verkhovnoi rady Ukrainy*. <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80/card6#Public>> (2016, berezen, 09).
14. *Zakon pro zovnishnoekonomichnu diialnist 1991* (Verkhovna Rada Ukrainy). *Ofitsiyni sait Verkhovnoi rady Ukrainy*. <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/959-12/conv>> (2016, berezen, 09).